

P. BÁLINT JÓZSEF S. J.

AZ IRGALOM VILÁGRENDJÉNEK TEOLÓGIÁJA

A teremtés célja az isteni Jóság isteni módon való közlése. Ebben az önközlésben Szent Tamás szerint „gyökérszerű” jelentősége van az irgalomnak: „in quolibet opere Dei apparet misericordia, quantum ad primam radicem ejus” – „Isten minden művében megnyilvánul irgalma, mint azoknak legmélyebb gyökere” (I.21.4.)¹. Szerinte az igazságosság műve föltételezi az irgalmasság művét, és azon alapszik, mert a teremtés művét megelőzően az Isten semmivel nem tartozik teremtményeinek. Az egész teremtés kegyből, tehát irgalmából jött létre.²

De nemcsak a „gyökérnél”, hanem a teremtés „törzsénél”, „koronájánál” és „virágbaborulásánál” is jelen van az irgalom: „*ugyanis kevesebb is elég volna az igazságosság rendjének fönntartásához, mint amit a minden teremtményi mértéket túlszárnyaló isteni jóság ténylegesen közöl teremtményeivel*” (I.21.4.)³.

Szent Tamás szerint tehát az igazságosság rendjét az isteni jóság túlszárnyalja irgalom formájában. Ennek következtében méltán hívhatjuk a teremtés egész rendjét az „**irgalom világrendjének**”.

Elemezzük és bontsuk részekre ezt az új elnevezést: „irgalom világrendje”.

A rend: egység a sokaságban.

A világrend: a világ sokféle elemének bizonyos szempont szerint való egységbe rendeződése.

Az irgalom világrendje tehát: a világnak az irgalom szempontja szerint való elrendezése, – éspedig teodiceai szemszögből nézve: isteni gondviselés (providentia), isteni kormányzás (gubernatio) által való elrendezése.⁴

Az irgalmat természetesen itt nem emberi szempontból vesszük – akár mint érzelmet, akár mint erkölcsi erényt –, hanem mint isteni attribútumot. Az irgalom mint isteni attribútum az isteni jóságnak az igazságosság köteles mértékén való túláradása. A jóság már magában véve is túláradó jellegű: bonum est diffusivum sui.⁵⁶ Ezt a túláradást különös erővel hangsúlyozza az irgalom az ingyenesség vonalán.⁷ Röviden tehát: az irgalom a jóság túlcsondulása.

Ez az isteni irgalom a teremtés művében mindenütt ott van, mindent áthat és mindent túlszárnyal. Neki köszönhetjük a létnek, az életnek, a szépségnek a túláradását a teremtésben. A csillagos égbolt ragyogása, a mezők liliomainak ruházata, az ég madarainak tápláléka mind az isteni irgalmából valók. Nem csodálkozunk azon, hogy Pierre Termier még az asztronómiai eseményekben is „irgalmas fenoménről” beszél, amely kb. egy milliárd év óta megengedi, hogy a földön megvalósuljon az elemek rendkívül finom egyensúlya az élet megjelenésével és kifejlődésével kapcsolatban.⁸

¹ Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae Prima pars 2. p. 272. Telosz Kiadó, 1995.

² Azonban a szeretet – amelynek egyik tulajdonsága a kiáradás vágya – nyilván szintén szerepet kapott benne.

³ i.m. p. 275.

⁴ Ennek alapján Isten **ötféle** tevékenységére következtethetünk a világgal kapcsolatban: teremtő, fenntartó, gondviselő, kormányzó, üdvözítő.

⁵ A jóság kiáradó jellegű, a szeretet is az. Isten az embert végtelen szeretetéből kifolyólag akarja saját végtelen boldogságában részesíteni (vö. 1Tim 2,4), mert a szeretet jót akar, márpedig a legnagyobb jó az elveszithetetlen, az örök boldogság és jót tesz (vö Ef 1,4; Jn 15,13).

⁶

⁷ Az ingyenes jó pedig a kegyelem egy fajtája (gratia gratis data = ingyen adott kegyelem)

⁸ (La terre, la vie et l'homme. In: Nova et Vetera, 1929, 232-239.p.)

Az isteni irgalom miatt mondjuk, hogy Isten „mindig nagyobb” (Deus semper major), mint a teremtményeinek a követelése, vagy akár lehetséges igénye, aspirációja. A teremtmény szeme nem tud olyat látni, a füle nem tud olyat hallani, amelynél nagyobbra ne volna képes az isteni irgalom vele szemben.⁹

A Biblia az irgalom világrendjéről

A kinyilatkoztatás alátámasztja az „irgalom világrendjéről” alkotott felfogásunkat.

Az első, amit megállapíthatunk a Bibliából, az, hogy az isteni irgalom egyike a legjobban hangsúlyozott isteni attribútumoknak. És, jóllehet az irgalom világrendjének teljes kibontakoztatása az Újszövetség feladata, mégis már az egész Ószövetség visszhangzik azoktól a „magnalia Dei”-ktől, melyeket a zsoltáros – kezdve a csillagos égbolt teremtésétől a választott nép sorsának csodálatos intézéséig – mind-mind az isteni irgalomnak tulajdonít („quoniam in aeternum misericordia ejus” - „mivel irgalma örökkévaló”. Zs 135.)

Az Újszövetségben az evangélisták közül főleg Szent Lukács emeli ki az irgalmat. De leginkább Szent Pál az, akinél az irgalom már nemcsak egyike az isteni attribútumoknak, hanem az egész üdvtörténetet alapjában és lényegében meghatározó szerkezeti eleme a jelen világrendnek, t.i. hatásait tekintve.

Kitűnik ez először is az Ef 2,4-ből, ahol az isteni irgalmat az Atyának az 1: fejezetben fölvázolt nagy világüdvözítő tervével hozza összefüggésbe:

„Az irgalmasságában gazdag Isten azzal mutatta meg nagy szeretetét irántunk, hogy bár bűneink miatt holtak voltunk, életre keltett minket. Kegyelemből üdvözültetek.”

Kitűnik továbbá a Róm 11,32-ből, ahol nemcsak a világüdvözítési terv¹⁰ motívumaként, hanem céljaként szerepel az isteni irgalom:

„Isten hagyta, hogy mindnyájan hitetlenségbe merüljenek, hogy mindenkin könyörüljön.” vö. Gal 3,22-vel: *„Az Írás mindent a bűn alá foglalt, hogy az ígéletben Jézus Krisztus hite által részesüljenek a hívők.”*

Szent Pálnak ebből az üdvtörténeti téziséből az is kitűnik, hogy a rossz („engedetlenség”, „bűn”), belső összefüggésben van az irgalom világrendjével. A rossz nem véletlenül, hanem Isten szándékából (megengedéséből!¹¹) került bele ebbe a világrendbe, mert az isteni irgalom kiáradása föltételezi a teremtményi nyomort.

A rossznak ezt a belső összefüggését az irgalom világrendjével az alábbiakban még tovább kell elemeznünk. Annál is inkább, mert hiszen éppen az a szentpáli tézis tartalmazza a Metód-féle dilemma föloldását. Ha ugyanis Isten megengedő szándékából¹² került bele a rossz a jelen világrendbe, akkor biztosítva van Isten abszolút domíniuma a rossz fölött, mert a rossz hatalma csak addig

⁹ vö. 1Kor 2,9

¹⁰ amely a természetre is kiterjed, vö. Róm 8,19-22.

¹¹ ezt nem úgy kell érteni, hogy Isten valamit elgondolt, majd ezt megváltoztatta valamilyen külső hatásra. Nem. Isten öröktől fogva tudott és akart mindent, hiszen "nincs változás, még árnyéka sem a változásnak" (Jak 1,17). Sok imádkozó azt hiszi, hogy imája hatására majd Isten megváltoztatja eredeti szándékát. Szó sincs erről: az imádkozó válik (ha válik) képesé a neki szükséges kegyelem befogadására, amelyet Isten adni akar. (vö. Róm 8,26; Mt 6,7).

¹² Már az angyalok próbatétele világosan mutatja Isten eredeti szándékát. A szeretet – amelyre teremtve vagyunk – Istenben végtelen, a teremtményekben véges mértékben van meg, viszont a szeretet szabadakarati aktus, amelynek próbaköve az Istenhez való feltétlen ragaszkodás (vö. Róm 4,18; 1Pt 1,7) a viszonszeretet alapján (vö. 1Jn 4,19).

terjedhet, ameddig Isten engedi.¹³ A „mysterium iniquitatis”¹⁴ tehát bármilyen romboló munkát is végez a történelemben, végtére is nem ellen-istenként indul a harcba a Jóság Istene ellen, hanem mint Isten szándékainak végrehajtója, akinek hatalma csak addig terjed, ameddig Isten engedi. – De biztosítva van Isten végtelen jósága is, hiszen a rossz működését éppen azért engedi meg, hogy az irgalom révén a jóság nagyobb műveit hozza létre.¹⁵ És ezt a gondolatot még külön hangsúlyozza a Róm 5,20: *”amikor azonban elhatalmasodott a bűn, túlradt a kegyelem!”*

Misericordia supponit miseriam¹⁶

Az irgalom föltételez valamilyen hiányt, valami nyomort, amelynek megszüntetésére hivatott, különben nem lehet szó irgalomról. De hogy lehet szó irgalomról a teremtményekkel kapcsolatban a teremtésnél, amikor maga a teremtés semmit nem tételez föl magán a Teremtőn kívül? – Szent Tamás szerint azonban valamiképp itt is irgalomról beszélhetünk, mert *„a dolog nem-létezőből létezővé változik át”* (I.21.4. ad4.)¹⁷, más szóval a „nem-lét nyomorából” a létezés irgalmas állapotába lép át. A létnek ezt az irgalmas ajándékát érezhette át Lacordaire, amikor fölkiáltott: *„A létezés oly nagy ajándéka Istennek, hogyha nem volnék ember, akkor fűszál vagy kődarab szeretnék lenni, csakhogy létezhessem!”*

Sajátos értelemben vett nyomorról azonban mégis a már létezőnek olyan hiányosságával kapcsolatban beszélhetünk, amely egy neki kötelező módon kijáró jótól való megfosztottságot,¹⁸ vagyis a sajátos értelemben vett „rosszat” jelenti. Ez a teremtményi nyomor az erkölcsi nyomorban, tehát az értelmes természetben éri el a csúcspontját, ahol a boldogságtól való megfosztottságot jelenti („Misericordia felicitati opponitur” I.21.4.)¹⁹. Az irgalom világregndjének itt nyílik új perspektívája, amelyben az isteni irgalom már nemcsak létesítő ok (príma radix), hanem cél, amiért Isten az egész látható világot megteremtette.

A három világregnd

Ha erkölcsi szempontból nézzük a világ rendjét, akkor azt kell mondanunk, hogy Isten három lehetséges világregndet alkotott: az ártatlanság világregndjét, az igazságosság világregndjét és az irgalom világregndjét, ahol az „irgalom világregndjét” most már speciális, szűkebb értelemben használjuk. A fölosztás szempontja az erkölcsi világon belül a bűn és annak isteni megbocsátása, amely kimeríti a három lehetőséget, ezért a fölosztást teljesnek tekinthetjük. Mert vagy bűn nélkül vagy bűnnel gondoljuk el a világot. Az első esetben az ártatlanság világregndjében

¹³ vö. Lk 22,31

¹⁴ a gonoszság misztériuma (a természetfölötti gonoszság jelentkezése a mi világunkban), helytelenül a gonoszság titka. A misztérium tehát minőségileg magasabb kategória, mint a titok.

¹⁵ Másrészt szükséges a rossz működése a szenvedés előidézésére, mert az emberi lélek (valójában a szellem) fejlődéséhez szenvedés és kegyelem szükséges, ezek váltakozása során haladunk a tökéletesedés (az életszentség) útján ebben a "földi nevelőintézetben". Ezért ajándék a keresztény ember számára a szenvedés: részben hűségét, ezen keresztül hitét bizonyítja, másrészt a felajánlott és elviselt szenvedés kegyelmi gyümölcsöket terem. Jézus is "a szenvedésből engedelmséget tanult" (Zsid 5,8), mert ebből fakad a remény, abból pedig végső soron a hit (vö Róm 5,3).

¹⁶ Az irgalom feltételezi a nyomort.

¹⁷ i.m. p. 275.

¹⁸ vagyis a földi feladatának a megvalósítását, elsősorban saját személyiségének kibontakoztatását ellehetetlenítő szükség esetét. Mindazonáltal a szenteknél nem egy példa van arra, hogy a nyomor, az üldözöttség, vagy a méltatlan bánásmód ellenére személyiségük magas minőséget ért el (Szt. Pál, Keresztes Szt. János, Viennay Szt. János, stb.).

¹⁹ i.m. p. 272.

vagyunk. Ha bűnnel gondoljuk el, akkor ismét két eset lehetséges: Isten vagy megbocsátja a bűnt, vagy nem bocsátja meg. Az utóbbi eset: az igazságosság világregdje, az előbbi: az irgalom világregdje.

Az irgalom fokozatai

Minthogy az isteni irgalom a teremtés valamennyi lehetséges rendjének „gyökérszerű” első oka, azért az irgalom valamilyen módon mindegyikben ott van, még a legkomorabb világregdben, az igazságosság világregdjében is. Szent Tamás szerint ugyanis „*még a kárhozottak büntetésében is megnyilvánul az irgalom, ugyan nem teljesen megszüntetve a bűnt, hanem enyhítve azzal, hogy nem büntet az érdem szerint*” (I.21.4. ad1.)²⁰. Az ártatlanság világregdjében már egy fokkal tökéletesebb lett volna az isteni irgalom megnyilvánulása, mert a „nyomornak”, a rossznak érdem nélküli megelőzése, távoltartása, Istennek nagyobb jóságát mutatja (I.23.1. ad3.)²¹.

Az irgalom legtökéletesebb és legsajátosabb megnyilvánulása mégis ott van, ahol tényleges nyomorból emeli ki az isteni irgalom a bukott teremtményeit. És minél nagyobb, minél mélyebb a teremtményi nyomor szakadéka, annál nagyobb, annál mélyebbre nyúló az isteni Jóság kiáradása is.

Ha tehát a legfőbb Jó lényegéhez tartozik, hogy önmagát a legnagyobb fokban közölje teremtményeivel, és pedig közölje annak az Első Oknak a minőségében, amit az isteni irgalomban mint prima radix-ban állapítottunk meg, akkor érthetővé válik, hogy Isten miért választotta ezt a harmadik világregdet.

Az anyagvilág megteremtésének célja

Az anyagvilág megteremtésének kizárólagos célja az isteni irgalom tökéletes kinyilvánítása volt.²²

Ennek a véleménynek ilyen formában való megfogalmazása kissé élesen hangzik. Ámde, ha fölvetjük a kérdést, hogy miért teremtett Isten egyáltalán anyagvilágot, annak a szellemvilágnak megteremtése után (vagy azzal egyidejűleg), amely tökéletességében messze túlszárnyalja a látható világot, akkor nem találunk más magyarázatot, mint azt, hogy ez a látható világ az isteni irgalmat oly sajátos szépségben mutatja be, amire a szellemvilág nem képes. Ezt az egyet kivéve ugyanis a szellemvilág mindenben fölötte áll az anyaginak. Elkápráztat bennünket a csillagok sokasága, a végtelen távlatok, lenyűgözhet a hegyek, a völgyek, a tengerek, a virágos rétek szépségének látványa, bámulatba ejthet az élet világának csodálatos nyüzsgése akár egyetlen vízcseppben, – mégis mindez csak leszűkítése, korlátok közé szorítása annak a teremtményi tökéletességnek és szépségnek, ami a szellemvilágban található. Mert „actus limitatur per potentiam” – a tökéletességet a potencialitás korlátozza.²³ Márpedig az anyagvilág messzemenően több potencialitással van tele, mint a szellemvilág. És minél lejjebb megyünk az anyagi létezés fokán, annál több potencialitást, s következésképp annál több korlátozást

²⁰ i.m. p. 275. Például nem kényszeríti a kárhozottakat dicsőségének szemlélésére, amely azok gyötrelmeit súlyosbítaná. Egyébként az irgalmasságról szól a zsoltáros, amikor ezt írja: "Nem bűneik szerint bánik velünk, és nem vétkeink szerint fizet vissza" (Zs 103,10), hanem "irgalmassága szerint bánik velünk" (Sir 50,22).

²¹ i.m. p. 305. A "rossz" vulgáris értelmezésétől itt el kell határolódnunk. Az emberek általában a kellemetlenséget hívják "rossz"-nak, a kellemest "jó"-nak. Teológiai értelemben nyilván csak az a rossz, ami az örök üdvösségünket fenyegeti, vagy általánosságban Isten terveinek (akaratának) megvalósítását akadályozza. Ezért "rossz" a bűn teológiai értelemben, és "zsoldja a halál" (vö. Róm 6,23).

²² Az irgalom viszont a szeretet következménye – ha szabad itt ennyiben továbbvinni Szt. Tamás megállapítását.

²³ Isten pedig "actus purus", tiszta aktivitás, lásd Jn 5,17 már idézett helyét.

találunk. Amikor tehát Isten a szellemvilág után az anyagvilágot megteremtette, látszólag kisebbet művelt, mondhatnánk úgyszólván, hogy fölöslegeset, mert hiszen az isteni Jóság nagyobb kiáradása történt a szellemvilágban. Ámde az anyagvilág megteremtésének célja az volt, hogy a teremtés csúcspontján megjelenjen az a speciális test-szellem lény, akiben Isten majd bemutathatja irgalmának azt a tökéletességét, amit a szellemvilágban nem mutathatott be.

A szellemvilágban ugyanis bemutathatta az ártatlanság világrendjének szépségét és a büntető igazságosság világrendjének hatalmas isteni erejét, de nem a megbocsátás irgalmát. A megbocsátás irgalma ugyanis az erkölcsi világban nemcsak az erkölcsi nyomort, a bűnt tételezi föl, hanem a bűnbánatot is. Bűnbánat nélkül ugyanis nincs bűnbocsánat, t.i. az isteni megbocsátás esetében (III.86.2.). Ámde éppen ez az, amire a bukott angyal képtelen, mert tiszta szellemi lényege következtében szabad akaratának egyszer már megtörtént választása a végső céllal kapcsolatban megmászhatatlan (I.44.2.). Viszont képes bűnös választásának a megváltoztatására, tehát a bűnbánatra, az anyaggal egyesült szellem, az ember (u.o.).

És a bűnbánó ember olyan látvány volt az önmagát isteni módon, tehát a legnagyobb fokban kiárasztani akaró isteni Jóság számára, hogy érette képes volt egy egész világot teremteni. Azt a világot, amelyet eláraszt ugyan a bűnnek, az erkölcsi nyomornak és a belőle fakadó fizikai nyomornak, a szenvedésnek, a halálnak, a könnynek és a vérnek óceánja, de amely világ fölött ott világít az isteni Irgalom Napja, azzal a rendeltetéssel, hogy ezt a nyomor-óceánt egyszer majd végleg fölszámolja és magába szippantja.²⁴

A Megtestesülés eszméje az irgalom világrendjében

Az Irgalom Napja nem valami költői kép, még kevésbé valami absztrakt fogalom, hanem a Megtestesülésben megvalósult konkrét, személyes valóság.

Az Isten szeretetétől áthatott bűnbánó lélek²⁵ látványa ugyanis valósággal megejtette az isteni Jóságot, valósággal belészeretett, úgyhogy ő maga is magára vette a bűnbánó ember formáját, és létrehozta mindenható és irgalmas szeretetének legnagyobb csodáját: az Istenembert.

Nem kétséges, hogy az Isten magára vehette volna az anyagi természetet is, vagy választhatta volna az ártatlan világrend ember voltát is a megtestesülés számára. Vajon miért választotta akkor a jelen világrendet? A végső magyarázat mindig ugyanaz: mert azt akarta, hogy a teremtményi formát magára vevő Isten Fia az isteni irgalom csodáját hirdesse egy örökkévalóságon át. Nem állíthatjuk tehát, hogy Isten más világrendben nem testesülhetett volna meg, de annyi tény, hogy a jelen világrendben a megtestesülés célja a megváltás volt: „az Emberfia azért jött, hogy váltságul adja életét” (Mt 20,28.). (Az Incarnationnak ilyen értelmű fölfogása tulajdonképpen Duns Scotus és Szent Tamás véleményének szintézise, amit több modern szerző vall magáénak, többek között Scheeben is).²⁶

²⁴ vö. 1Kor 15,28.

²⁵ amely visszatér Isten szeretetébe, hiszen Jézus azt mondta: " Ha szerettek, tartsátok meg parancsaimat" (Jn 14,15), továbbá: " Aki ismeri és teljesíti parancsaimat, az szeret engem." (Jn 14,21). Isten akaratának a teljesítése az tehát, amin üdvösségünk áll, vagy bukik. Ez pedig hűséget követel (Jer 5,3a: " Uram, nemde a hűséget nézi a szemed?"), ami a hitben való kitartás alapja (vö. 1Makk 2,64; 1Kor 16,13; Júd 1,21).

²⁶ Zseniálisan eredeti megközelítést találunk Temesi József S.J.: Kiért és miért testesült meg az Ige – Jézus Krisztusról saját, isteni szempontjai szerint, amely – a skolasztikusokkal szemben nem "alulnézetben" vizsgálja a megtestesülés körülményeit, hanem "felülnézetben", Isten oldaláról kiindulva.

Az ártatlan világrendben történő megtestesülés is gyönyörű eszme. Ámde az ártatlan világrendben az Incarnatio egyrészt csak kegyelmi luxus lett volna,²⁷ kegyelmi ráadás a természeti elevációban már előzőleg részes emberiség számára, másrészt az Istenember, bár az isteni önközlésnek önmagában is lehető legnagyobb (mert végtelen) fokát jelenti, a mi számunkra egy isteni attribútummal, az irgalommal mégis szegényebben jelent volna meg. Azzal az isteni attribútummal szegényebben, amelyről az előzőekben megállapítottuk, hogy „gyökérszerűen” határozza meg a teremtés egész rendjét. De ez az egyetlen isteni attribútum Isten számára is „megérte”, hogy ne az ártatlan világrendben, hanem az irgalom világrendjében testesüljön meg.

Végső konklúzió a rossz szerepéről és értelméről

Miért engedi meg Isten a rosszat? Azért, hogy a rossz megengedésén keresztül föltáruljon egy olyan világrend, amely az irgalom révén a legmélyebben tárja föl előttünk az isteni Jóság titkait.

Az előbbiek nyomán tökéletesen érthetővé válik Szent Ágoston nagy gondolata: „*A mindenható Isten semmiféleképpen nem engedné meg a rosszat a műveiben, ha nem volna oly hatalmas és jó, hogy még a rosszból is tud jót kihozni.*” (Enchir. cap. 11.).

Isten jót hozott ki a teremtmény bukásából, sőt jobbat, a lehető legjobbat: a második isteni Személy megtestesülését és a világ megváltását. A rossz minden értelmét és szerepét e két nagy műve magyarázza az irgalom világrendjében. A rossznak ez a szerepe érthetőbbé válik az irgalom világrendjének üdvtörténeti megvalósulásában.

AZ IRGALOM VILÁGRENDJE ÜDVTÖRTÉNETI MEGVALÓSULÁSÁBAN

A világ teremtésének célja az irgalmas isteni jóság lehető legnagyobb fokú közlése. Ámde: „ami az első a szándék rendjében, az az utolsó a végrehajtás rendjében.” Már mondtuk, hogy az irgalom megjelenése föltételezi a nyomor előzetes megjelenését. Hogy pedig a nyomor megjelenhessék, föl kell bomlania az eredeti ártatlanság állapotának, létformájának, amelyben Isten a világot teremtette, annak az elvnek értelmében, amit már a nagy görög bölcsele, Arisztotelész ellesett a természet rendjében: „*generatio unius est corruptio alterius*”, ami az egyiknek a születése, az a másiknak a pusztulása. Nevezzük ezt az elvet egész egyszerűen: a formaváltás elvének, amely világosan mutatja a rossz szerepét és értelmét a dolgok fejlődésében és történetében. Szent Pál tömör egyszerűséggel fogalmazta meg az irgalom világrendjének formaváltási elvét: „*Isten hagyta, hogy mindnyájan hitetlenségbe merüljenek, hogy mindenkin könyörüljön*” (Róm 11,32). Minden formaváltás kísérőjelensége a harc, a szenvedés, a halál, – szóval az, amit mi rossznak hívunk. Ámde mindez az új formáért, az új forma születéséért,

²⁷ de azt is gondolhatjuk, hogy ebben egy elfogadási aktus is jelen lehetett volna: a Fiú elfogadja a teremtett világot, amelyet Atyja érte és neki alkotott (vö. Kol 1,16). Sőt, ez az elfogadási aktus lehetett az alapvető ok a megtestesülésre ("létesítő ok"), a teológusok által felsorolt többi szempont csak az "időzítést" határozta meg a kairosz-ban (vö. vö. Gal 4,4), amely az Atya oldaláról ajándékozó szeretetaktus volt (vö. 1Jn 4,9). P. Temesi arra is felhívta a figyelmet, hogy hitvallásunkban sem az szerepel, hogy csakis és kizárólag a mi üdvösségünkért szállt le a mennyből a második isteni Személy. "A tulajdonába jött, de övéi nem fogadták be." – olvassuk Jn 1,11-ben.

növekedéséért van. Ezt látjuk az irgalom világrendjének születésében és növekedésében is.

A ROSSZ SZEREPE

az irgalom világrendjének történetében
az irgalom formájának fogantatásában

Ha az irgalom világrendjét a világ „formájának” fogjuk fel, akkor biológiai hasonlattal élve azt mondhatjuk, hogy ennek a formának megvan a fogantatása, születése, növekedése és kiteljesedése.

Idő fölötti koncepciója Isten gondolataiban természetesen örökkévaló. Történelmi, időben történő fogantatása a protoevangélium volt. Amikor megszületett a bűnös forma, akkor fogant meg az irgalom formája. Az Ószövetség volt a megfogant forma kihordási ideje az „idők méhében”, amelyben az Úr kettős módon készítette elő e forma megszületését. Először is engedte a bűn formájának nagyra növését. Hagyta, hogy az emberiség egyre mélyebbre süllyedjen a bűn tengerében. De másrészt, a választott népen keresztül állandóan ébren tartotta az eljövendő Messiásba, az Irgalom eljövételébe vetett hitet és reményt. Az Ószövetségben minden ezt a kettős célt szolgálta, még a törvény is: *„a törvény pedig közbejött, hogy a bűnözés fokozódjék...”* (Róm 5,20). Végül elérkezett az „idők teljessége” (Gal 4,4; Ef 1,10), hogy megszülessék az irgalom formája: *„amikor meg elhatalmasodott a bűn, még bőségesebb lett a kegyelem, hogy amint a bűn eluralkodott halálhozóan, úgy uralkodjék a kegyelem is a megigazulás által az örök életre a mi Urunk, Jézus Krisztus által”* (Róm 5,21).

A ROSSZ SZEREPE

az irgalom formájának születésében

Az irgalom formájának születése, az incarnatio, a megtestesülés, az öнкиürítésnek az a csodálatos formaváltása, amit Szent Pál így jellemez: *„aki midőn Isten alakjában volt, nem tartotta az Istennel való egyenlőséget oly dolognak, melyhez erőszakosan ragaszkodjék, hanem kiüresítette²⁸ önmagát, felvette a szolgáló alakját”* (Fil 2,6-7).

E formaváltás azonban tulajdonképpen formaegyesülés volt, amelyben az Isten „formája” (*imago Dei invisibilis* Kol 1,15), azaz a második isteni Személy az ember „formájával”; természetével egyesült.²⁹

Mint minden születést, ezt is a formaváltás kísérőjelenségei vették körül: a harc, a szenvedés, a halál. Már a betlehemi születés előtt elindul a fájdalmak sorozata. Gondoljunk csak Szent József lelki gyötrelmeire. A betlehemi születés fényessége a betlehemi éjszaka sötétségében ragyog föl. A betlehemi éjszaka sötétjéből indul harcra a gonoszság, Heródezzel az élén, hogy halált – a betlehemi kisdedek halálát – és egyiptomi menekülést idézzon elő.

²⁸ Bár ez a szó általánosan elterjedt, a "kenósizisz" görög szó lényegét a "kifosztotta magát" kifejezés talán jobban közelíti (így fordítja Farkasfalvy Dénes O. Cist. is). A "kiüresítés" egy edény tartalmának a kiöntését, lényegének eldobását jelzi, márpedig Krisztus lényege az istensége, ezt nem tudja letenni, csak a járulékos elemeket (végtelen szépség, dicsőség, mindentudás, stb.).

²⁹ A kenósizisz aktusának másik oldala az emberi mivolt **végleges** felvétele: a második isteni Személy **mindörökre** Istenember marad, bár "örökre helyet foglalt az Isten jobbán" (Zsid 10,12, vö. 1Pt 3,22 és Zsid 1,13).

Az irgalom formájának születése a keresztfán teljeseedik be (Ef 2,14-16; Ef 1,22-23; Kol 2,13-14).

A formaváltás kísérőjelenségei – harc, szenvedés, halál – itt érik el csúcspontjukat, de itt kapják meg legmélyebb értelmüket is. Ez az óra a sötétség hatalmának órája (Lk 22,53). A sötétségnek ebben az órájában indul döntő ütközetre a sátán, hogy amit nem sikerült elérnie a kísértés hegyén a csábítás eszközeivel, megkísérelje elérni a véres verítékezés hegyén a megfélemlítés eszközeivel, hogy t.i. eltérítse a Messiást a szándékától.³⁰ A sátán földi csatlósai nyújtanak ehhez segítséget. És minthogy az Emberfia lelkét nem sikerült összetörniök és legyőzniök, azért testének megkínzására és összetörésére összpontosítják minden figyelmüket és erejüket. A lelki gyötrelmek éjszakája után következik a fizikai szenvedés és a halál. De micsoda szenvedés és halál?! A világtörténelem legcsodálatosabb szenvedése és halála, mert Őbenne, mint az emberiség Fejében, összpontosul a világtörténelem és az egész emberiség minden szenvedése, minden, amit ezen a gyűjtőnéven emlegetünk: Rossz, még a bűnt sem kivéve, mert Ő a szenvedő alanya a világtörténelem legnagyobb gaztettének, az istengyilkosságnak. *De íme, a rossz itt kapja meg az irgalom világrendjében neki szánt legmélyebb értelmét: Isten a legnagyobb rosszból, az istengyilkosságból hozza ki az emberiség legnagyobb javát: a megváltást, az isteni irgalomnak legfényesebben tündöklő misztériumát.*

Mert az Isten Fiának kellett magára vennie minden rosszat, hogy attól megszabadítsa a világot. Így vált a rossz Isten irgalmának alkímiájában a megváltás eszközévé: annak eszközévé, hogy az Isten megmutassa irgalmát a világnak.

A ROSSZ SZEREPE

az irgalom formájának növekedésében és kiteljesedésében

A Fej már megkapta végső teljességét, dicsőségét: *„Ezért az Isten is igen felmagasztalta őt, és oly nevet adott neki, amely minden más név fölött van”* (Fil 2,9) – *„feltámasztotta halottaiból és jobbjára helyezte ... mindent a lába alá vetett s megtette őt mindenek fölött az egyháznak fejévé”* (Ef 1,20-22).

De hátra van még a Test növekedése és kiteljesedése, *„Krisztus testének a kiépítése, mígnem mindnyájan eljutunk a hitnek és az Isten Fia megismerésének egységére, férfiúi tökéletességre, olyan életkorra, melynek mértéke Krisztus teljessége”* (Ef 4,12-13).

Épülnie, növekednie kell a Testnek egyéni és szolidáris szempontból egyaránt. Egyéni szempontból: a titokzatos Test tagjainak, minden egyes sejtjének el kell jutnia egyénileg is arra a tökéletességre, amelynek mintája Krisztus teljessége, vagyis Krisztus tökéletessége.³¹ Nagyon világos, hogy a titokzatos Test elsősorban úgy növekszik, hogy a már meglévő tagok, sejtek növekednek. Ennek a növekedésnek nemcsak funkcionális szerepe van, vagyis a tagok nemcsak azért növekednek, hogy elláthassák kéz, láb stb. részlet-szerepüket a titokzatos Testben, hanem mindegyik tag, mindegyik sejt a teljes Krisztust építi. Mert ahogyan a lélek nemcsak az egész testben, hanem annak minden sejtjében teljesen és egészen van jelen, ugyanúgy Krisztus titokzatos Testében is Krisztus nemcsak az egész Testben, hanem annak minden egyes tagjában teljesen és egészen van jelen. Minden egyes tagnak, sejtnek föladata, hogy a keresztségi. kegyelem által lelkében fogant Krisztust

³⁰ nevezetesen az Atya akaratának végrehajtásától, (Lk 22,42) amelyért jött (Jn 4,34) és amely az üdvözülés feltétele (Mt 7,21; Zsid 10,36; 1Jn 2,17).

³¹ vö. Lev 11,45; 1Tesz 4,3; 1Pt 1,15; Mt 5,48; 1Tesz 5,13; Jak 1,4. Krisztus a minta: Jn 13,15; ApCsel 20,35.

fölnevelje magában a keresztény nagykorúság tökéletességére, arra a tökéletességre, amely a történelmi Krisztus felnőtt emberségében ragyog elénk az evangélium lapjairól.

De amint a Fej életét, növekedését és a teljes dicsőségre való eljutását harc, szenvedés és halál kísérte, ugyanúgy a Test tagjait is.³²

A növekedés először is harcot kíván, *„mert a test a lélek ellen tusakodik, a lélek pedig a test ellen”* (Gal 5,17), tehát *„megsanyargatom testemet és szolgaságba vetem”* (1 Kor 9,27), mert *„akik Krisztuséi, megfeszítették testüket a szenvedélyekkel és a kívánságokkal együtt”* (Gal 5,24). De nemcsak a *„test és vér ellen kell tusakodnunk, hanem a fejedelemségek és a hatalmasságok ellen, a sötétség világkormányzói ellen, a gonoszságnak égi magasságokban levő szellemei ellen”* (Ef 6,12). De ehhez a küzdelemhez Krisztus katonái nagyszerű fegyverzetel rendelkeznek, ezek: az *„igazság vértje”* (Ef 6,14), a *„hit pajzsa”* (Ef 6,16), *„az üdvösség sisakja és a Lélek kardja”* (Ef 6,17).

De nem hiányozhat a Test növekedésében a szenvedés sem. Hiszen amióta az Isten Fia magára vette az emberi természetet, annak minden nyomorúságával, és meghalt értünk a kereszten - azóta a szenvedés új értelmet nyert. Eddig azt mondtuk: ember vagyok, tehát szenvednem kell. Bűnös vagyok, tehát bűnhődnöm kell. Most azonban azt mondjuk: Krisztus követője vagyok, tehát nekem is hordoznom kell Krisztus keresztyét. Krisztus Testének tagja vagyok, tehát nekem is áldozattá kell válnom. Krisztus szenvedett értem, tehát én is *„örömet szenvedek és kiegészítem azt, ami híja van Krisztus szenvedésének, az ő teste, az egyház javára”* (Kol 1,24).

És végül nem hiányozhat a halál sem. Nem hiányzik a misztikus halál a keresztségben, amikor a Test tagjai lettünk: *„Tudjátok, hogy mind, akik megkeresztelkedtünk Krisztus Jézusban, az ő halálában keresztelkedtünk meg?”* (Róm 6,3). És jönni kell majd a fizikai halálnak is, amely előfeltétele a Test tagjai végső megdicsőülésének: *„Ha ugyanis egybenőtünk vele halálának hasonlatosságában, úgy majd a feltámadásban is”* (Róm 6,5). Így tehát az a fizikai rossz, amit az emberiség közfelfogása a legnagyobb rossznak tart, a Test tagjai számára valósággal kívánatos jóvá változik, mert számukra a Fejjel való tökéletes egyesülést jelenti.³³ Azért nem csodálkozunk Szent Pálon, amikor így beszél: *„Számomra az élet Krisztus, a halál nyereség”* (Fil 1,21), *„kívánok feloszlani és Krisztussal lenni, ami sokkal jobb”* (Fil 1,23).

Épülnie, növekednie kell a Testnek *szolidáris szempontból* is. Ezt a növekedést üdvtörténeti távlatban értjük meg. A titokzatos Test ugyanis nemcsak a már meglevő sejtek növekedése által épül, hanem egyre újabb sejtek, tagok befogadásával. Ebből a szempontból a titokzatos Test akkor fog eljutni a *„teljességre”,* ha mindazok a tagok, akiket Isten világüdvözítő tervében üdvösségre rendelt – nemcsak affektíve, hanem effektíve is –, bekebelezést nyertek a Testbe. A *„teljességnek”* ez az elérése a világtörténelem végét jelenti. A Test szolidáris fejlődését is az egész történelmen keresztül végigkíséri a harc, a szenvedés, a halál. A formaváltás, növekedés kísérőjelenségei a Test végső kifejlődésének stádiumában érik el csúcspontjukat. Megjelenik *„a bűn embere, a kárhozat fia”* (2Tesz 2,3), akinek működését *„a sátán hatalmából mindenféle feltűnő tett, szemfényvesztő jel és hamis csoda kíséri, valamint mindenféle csábítás a gonoszságra azok vesztére, akik elkárhoznak”* (2 Tesz 2,9). A jókra a szenvedések és a megpróbáltatások apokaliptikus vihara szabadul: *„nagy szorongatás leszen akkor, amilyen még nem*

³² vö. Jn 15,20

³³ Az üdvözültek "az atyában fognak lakni", vö. Jn 14,23.

volt világ kezdetétől mindeddig és nem is léssen" (Mt 24,21), Ebben az apokaliptikus viharban az egész világegyetem vajúdva szenved, nyög és sóhajtozik (Róm 8,22). És „*azután jön a vég*" (1Kor 15,24), a formaváltás, a harc, a szenvedés, a halál korának végleges lezárulása, a jónak a végső győzelme a rossz fölött, „*midőn átadja az országot Istennek, az Atyának, miután megsemmisített minden fejedelemséget és hatalmasságot és erősséget,... mint utolsó ellenség semmisített meg a halál; mert mindeneket lába elé vetett*" (1Kor 15,24-25). És legvégül, mikor „*minden alá lesz vetve neki, akkor a Fiú maga is aláveti magát' annak, aki mindent alávetett neki, hogy az Isten legyen minden mindenekben*" (1Kor 15,28).

Bezárul tehát a nagy kör, az isteni Irgalom világdrámájának nagy köre, amely az isteni Jóság kiáradásával kezdődött, és az önmagába való visszatéréssel fejeződik be. De ez a visszatérés a Jóság győztes vezérének gazdag zsákmányával történik: „*Felment a magasba és fogva vitte a zsákmányt*" (Ef 4,8). A zsákmányt: a restaurált, a megváltott, az isteni Irgalomtól átjárt világegyetemet.

Végső konklúzió a rossz szerepéről és értelméről

Amit tehát a természet világában megállapított a bölcselet, azt láttuk érvényre jutni az erkölcsi és a természetfölötti rendben is: a fejlődés, a növekedés folyamata az új formák keletkezésében a régi formák elmúlását, privációját, más szóval a rosszat tételezi föl. *Generatio unius est corruptio alterius...* A gabonaszemnek el kell halnia, hogy nyomában új és több élet támadhasson.³⁴ A virágnak le kell hullania, hogy a fa gyümölcsöt teremjen. Minden újnak, minden tökéletesebbnek megjelenése formaváltást hoz magával, a régi forma megváltozását, halálát. A priváció tehát az új, a tökéletesebb forma keletkezési princípiuma, t.i. negatív princípiuma.

És mint minden princípium, így a keletkezési princípium is a princípiumok princípiumában, a célban kapja meg végső értelmét. Ami a létrejött új forma célja és értelme, ugyanaz a keletkezési princípiumának is a célja és értelme: nagyobb, többet megmutatni az isteni Tökéletességből, nagyobb, többet közölni az isteni Jóságból.

Krisztus eljöveteleig ez nem volt nyilvánvaló. De Krisztussal minden megváltozott. Krisztus halála volt a nagy fordulópont, a princípium, amelytől kezdve és amelyből kiindulva a halál az életnek, a szenvedés a boldogságnak, a rossz a jónak vált forrásává. Azért az Egyház méltán énekel *passio gloriosa-ról* és *felix culpa-ról*.³⁵

³⁴ vö. Jn 12,24

³⁵ dicsőséges szenvedésről és szerencsés vétekről

IV. KORUNK, AZ IRGALOM VILÁGRENDJE ÉS AZ EGYHÁZ

Történelmünk egyik legnagyobb korfordulóját éljük át. E nagy korforduló az irgalom világrendjének a kiteljesedése szempontjából is kell, hogy előrelépést jelentsen. A konkoly-búza példázat³⁶ ugyanis az irgalom világrendje szempontjából is érvényes a történelemre. A történelmet eszerint nemcsak a jó és a rossz harcának lehet fölfogni, hanem úgy is, mint a teremtményi nyomor és az isteni irgalom történetét, ahol egyformán növekvőben van a teremtményi nyomor éppúgy, mint az isteni irgalom. Mint minden korforduló, úgy a miénk is újabb lendületet ad a búza és a konkoly növekedésének. És mint minden korforduló, a miénk is magán viseli a formabontás és formaváltás jegyeit: a szenvedést, a megrázkódtatást, a megpróbáltatásokat.

Korunk embere a „szenvedés teljességének” jegyében él. Igaz, hogy a másik oldalon viszont az „élvezetek teljességéről” beszélhetünk, de ne felejtjük el, hogy az „élvező réteg” az emberiségnek csak kisebb hányada. Az emberiség kétharmada állandóan éhezik! Másrészt pedig éppen a szenvedések sokasága az, ami a világháborúk borzalmai által, vagy éppenséggel a háború félelmétől agyoncsigázott emberi szívekben az élvezetvágyat oly magasra korbácsolta.

Mi az Egyháznak; az irgalom világrendje hirdetőjének és látható megvalósítójának a föladata e nagy korfordulóban? Hivatásának és a jelen világrendnek a természetéből nem nehéz kitalálni: adja korunk emberiségének azt, amire a legnagyobb szüksége van: az isteni irgalmat.

De hogy ezt adni tudja, és hogy az emberek egyáltalán elfogadják tőle a fölkínált isteni irgalmat, annak van egy feltétele. Éspedig az, hogy a „formaváltásnak”, a korfordulónak e nagy korszakában ő is vesse le magáról – a depositum fidei³⁷ sértetlen megőrzésével – azokat az elavult formákat, amelyekkel ma már nem léphet a nagykorúságra eljutott emberiség elé, és ugyanakkor találja meg azt az új formát; ami a mai kornak megfelelő.³⁸ Suhard kardinálisnak ma már az egyetemes Egyház közkincsévé vált eszméje szerint a titokzatos Test, az Egyház a történelem folyamán megismétli az Incarnatio misztériumát. Minden kor kultúrájába, társadalmába újra és újra beletestesül, magára véve annak a kultúrának, társadalomnak sajátos formáit: a bizánci korban a bizánci kultúráét, a középkorban a középkori kultúráét, a barokk korban a polgári társadalom kultúráját.³⁹ De most már letűnt a bizánci császárok kora, letűnt a középkori királyok és nemesek kora, letűnt a polgári társadalom kora is. Új, egyetemes, minden társadalmi osztályt, minden népet és fajt magába foglaló világkultúra van kialakulóban.⁴⁰ Ennek a világkultúrának megvannak a sajátos jegyei, formái, amit az Egyháznak tanulmányoznia, értenie kell, sőt, magára is kell vennie. Ugyanakkor le kell vetnie a régi formákat, mert a barokk, a reneszánsz vagy éppen a bizánci kultúra díszletei közül nem lehet az emberiséghez szólni a megértés reményében húsba és vérbe vágó problémákról. A mai kor Egyházának is éppúgy el kell tudni magáról mondania, mint a népek apostolának: „*A gyöngék közt gyöngé lettem, hogy a gyöngéket megnyerjem; mindenkinek mindene lettem, hogy mindenkit üdvözítsek*” (1Kor 9,22). Kell, hogy a szenvedők elé bátran kiállhasson ezzel a szentpáli mondattal: „*Ki szenved, hogy én ne szenvednék? Ki botránkozik, hogy én ne égnék?*” (2Kor 11,29). De kell, hogy az örvendezőket se

³⁶ Mt 13,26skk

³⁷ hitletetemény, a Tanítóhivatal által képviselt isteni igazságok összessége (ide tartoznak a dogmák is.)

³⁸ pontosan ezt tette a II. Vatikáni Zsinat

³⁹ ez az inkulturáció, a misszionálás igen fontos segédeszköze.

⁴⁰ a globalizáció folyamányaképp

riassza el fanyar aszkézisével, mert ebben is a népek apostola a példaképe: „*örvendjétek az örvendezőkkel*” (Róm 12,15).

Az Egyház tényleg mindig is megtalálta a maga kifejeződési formáját és mindig is betöltötte az irgalom világregdjének nagy törvényét: „*legyetek irgalmasok, mint a ti Atyátok is irgalmas!*” (Lk 6,26). De kétezere éves történelme folyamán talán soha nem vált annyira szolidáris a problémákkal küszködő emberiséggel, mint a II. Vatikáni Zsinat idején. Ez a szolidáris lelkület az egész zsinat alatt érlelődött, és végül is a XIII. székében nyerte el legméltóbb kifejezési formáját, amelyben nemcsak fölveti a rossz problémáját, de – amit teljes egészében egyetlen nagy korszerű feleletnek foghatunk fel a rossz problémájára –, feleletet ad a rossz problémájára, mint a modern ember egyéni és társadalmi problémájára. Úgyhogy a XIII. székét méltán foghatjuk fel úgy, mint az irgalom világregdjének korunkra alkalmazott erkölcsi programját, amelyben az Egyház mint az emberiség nagy Irgalmas Szamaritánusa példát ad arra, hogy mi is kövessük őt az irgalom útjain, minden egyéni és társadalmi rossz és baj leküzdésében.

IRODALOM ehhez a fejezethez:

- CIAPPI, M. A.: De divina misericordia ut prima causa operum Dei.
Roma, Angelicum, 1935.
- MARITAIN, J.: Dieu et la permission du mal
Desclée de Brouwer, Paris, 1963.
- CONGAR, Y.: Das Problem des Übels
J. Bivort de la Saudée – J. Hüttenbügel: Gott – Mensch – Universum.
Köln, 1963. 714-759.p.)
- JOURNET, Ch.: Le mal, essai Théologique
Desclée de Brouwer. 1962.
- REZEK R.: A rossz Teilhard irodalmában.
Sao Paolo, 1967.
- WELTE, B.: Über das Böse
Herder Verlag Freiburg im Breisgau, 1959.
- SACRAMENTUM MUNDI – Theologisches Lexikon für die Praxis. I. B.
Freiburg im Breisgau, 1967. (Böse 614-624.p.)
- Heinrich Fries (Red.) HANDBUCH THEOLOGISCHER GRUNDBEGRIFFE I. B.
Kösel Verlag, München 1962. (Böse 184-197.p.)
- RAHNER, K. – VORGRIMMLER, H.: Kleines Konzilskompodium.
Herder, Freiburg, Basel, Wien, 5. Auflage, 1968.
- PRAT, F.: La Théologie de Saint Paul 1-11. V.-G.
Beauchesne, Paris, 1934.